

УДК 332.012:658.14
DOI: 10.60022/2(6)-35S

Пузирьова Поліна Володимирівна

доктор економічних наук, професор

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Puzyrova Polina

Doctor of Science in Economics, Professor

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0839-8730

Власюк Тетяна Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Vlasiuk Tetiana

PhD in Economic Sciences, Associate Professor

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9644-8608

Левченко Ігор Вікторович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри економіки

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Levchenko Igor

master of the Department of Economics

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Коржов Володимир Вячеславович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри економіки

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Korzhov Volodymyr

master of the Department of Economics

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ

***Анотація.** Для підприємств малого та середнього бізнесу, які мають обмежені фінансові ресурси, нестійку структуру капіталу та високу залежність від зовнішнього середовища, коливання економічного циклу створюють суттєві ризики втрати платоспроможності та фінансової стійкості. У періоди економічного спаду такі підприємства особливо вразливі до зниження попиту, зростання витрат і скорочення доступу до фінансових ресурсів. Фінансова стійкість малих та середніх підприємств є однією з найважливіших характеристик їхньої спроможності витримувати зовнішні шоки циклічних флуктуацій економіки. У сучасних умовах (війна, глобальна нестабільність) питання стійкості бізнесу стає особливо актуальним, саме тому забезпечення фінансової стійкості малих та середніх підприємств потребує системного аналізу і застосування спеціальних інструментів.*

Метою статті є визначення та обґрунтування практичних інструментів підвищення фінансової стійкості підприємств малого та середнього бізнесу в умовах циклічних коливань економіки з метою забезпечення стабільності функціонування, зниження ризиків фінансових втрат та зміцнення потенціалу довгострокового розвитку.

У роботі застосовано методи групування та класифікації, аналізу та синтезу, табличний метод та інструменти штучного інтелекту для пошуку джерельної бази.

В результаті було розглянуто проблему підвищення фінансової стійкості малих та середніх підприємств в умовах економічних циклів, що має особливу актуальність через зовнішні шоки (кризи, війна). Наголошено, що в умовах високої невизначеності економічного середовища менеджмент малих та середніх підприємств повинен особливо враховувати чинники платоспроможності і ліквідності. Запропоновано класифікацію фінансових інструментів, що об'єднує державні програми (гранти, пільгові кредити, гарантії, податкові стимули), ринкові інструменти (кредити, лізинг, факторинг тощо), міжнародні програми фінансування, внутрішні стратегії (резерви, диверсифікація) та ризик-

менеджмент (страхування, хеджування, резервування). Імплементація кожної групи інструментів дозволить посилити окремі складові стійкості – капітал, ліквідність, фінансовий результат – і в сукупності утворює механізм фінансової стійкості малих та середніх підприємств.

Результати дослідження доводять, що проактивна комбінація інструментів різних рівнів забезпечує більш високий ефект, де використання державних кредитних ініціатив у синергії з внутрішнім формуванням резервів допомагає підприємству зберегти платоспроможність під час спаду.

Перспективи подальших досліджень мають бути спрямовані на кількісну оцінку ефективності окремих інструментів та їх поєднань для різних категорій малих та середніх підприємств (за розміром, галуззю, регіоном).

Ключові слова: фінансова стійкість, малий та середній бізнес, малі та середні підприємства, економічні цикли, платоспроможність, ліквідність, фінансові інструменти, управління.

THE TOOLS FOR IMPROVING THE FINANCIAL STABILITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC CYCLES

Abstract. For small and medium-sized enterprises with limited financial resources, an unstable capital structure and high dependence on the external environment, economic cycle fluctuations create significant risks of losing solvency and financial stability. During periods of economic downturn, such enterprises are particularly vulnerable to declining demand, rising costs and reduced access to financial resources. The financial stability of small and medium-sized enterprises is one of the most important characteristics of their ability to withstand external shocks from cyclical fluctuations in the economy. In the current environment (war; global instability), the issue of business sustainability is becoming particularly relevant, which is why ensuring the financial stability of small and medium-sized enterprises requires systematic analysis and the use of special tools.

The purpose of the article is to identify and justify practical tools for improving the financial stability of small and medium-sized businesses in conditions of cyclical economic fluctuations in order to ensure stable operation, reduce the risk of financial losses, and strengthen the potential for long-term development.

The work uses grouping and classification methods, analysis and synthesis, tabular methods, and artificial intelligence tools to search for source bases.

As a result, the problem of improving the financial stability of small and medium-sized enterprises in the context of economic cycles was considered, which is particularly relevant due to external shocks (crises, war). It is emphasised that in conditions of high uncertainty in the economic environment, the management of small and medium-sized enterprises must pay particular attention to solvency and liquidity factors. A classification of financial instruments is proposed, combining government programmes (grants, preferential loans, guarantees, tax incentives), market instruments (loans, leasing, factoring, etc.), international financing programmes, internal strategies (reserves, diversification) and risk management (insurance, hedging, provisioning). The implementation of each group of instruments will strengthen individual components of stability – capital, liquidity, financial results – and together form a mechanism for the financial stability of small and medium-sized enterprises.

The results of the study prove that a proactive combination of instruments at different levels provides a higher effect, where the use of state credit initiatives in synergy with internal reserve formation helps the enterprise maintain solvency during a downturn.

Prospects for further research should be aimed at quantitatively assessing the effectiveness of individual instruments and their combinations for different categories of small and medium-sized enterprises (by size, industry, region).

Keywords: financial stability, small and medium-sized businesses, small and medium-sized enterprises, economic cycles, solvency, liquidity, financial instruments, management.

Постановка проблеми. Сучасна економіка характеризується циклічністю розвитку, що проявляється у чергуванні фаз піднесення та спаду ділової активності. Для підприємств малого та середнього бізнесу (МСБ), які мають обмежені фінансові ресурси, нестійку структуру капіталу та високу залежність від зовнішнього середовища, коливання економічного циклу створюють

суттєві ризики втрати платоспроможності та фінансової стійкості. У періоди економічного спаду такі підприємства особливо вразливі до зниження попиту, зростання витрат і скорочення доступу до фінансових ресурсів. Фінансова стійкість МСП є однією з найважливіших характеристик їхньої спроможності витримувати зовнішні шоки циклічних флуктуацій економіки. Економічна циклічність – складне явище, що ускладнює точне прогнозування фаз зростання і спаду. У сучасних умовах (війна, глобальна нестабільність) питання стійкості бізнесу стає особливо актуальним. Тому забезпечення фінансової стійкості МСП потребує системного аналізу і застосування спеціальних інструментів. Наявні підходи до забезпечення фінансової стійкості МСБ часто не враховують циклічну динаміку макроекономічних процесів, що знижує їхню ефективність у довгостроковій перспективі. Водночас у періоди економічного піднесення малі та середні підприємства нерідко не використовують наявні можливості для формування фінансових резервів та зміцнення власного капіталу. Отже, виникає необхідність у розробленні та адаптації інструментів, які дозволяють підвищити фінансову стійкість підприємств МСБ з урахуванням фаз економічного циклу, забезпечуючи їх стабільне функціонування та розвиток у мінливих умовах ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі концепція фінансової стійкості підприємства розглядається як ключовий показник платоспроможності і стабільності діяльності [1]. Так, Тітенко З. М. та Каплія О. Л. у своїй праці [1] дослідили проблему підвищення рівня фінансової стійкості підприємства, яка набуває особливої значущості в умовах сучасної економіки. Автори зазначили, що суб'єкти господарювання стикаються з численними викликами зовнішнього та внутрішнього характеру, а також встановили, що ключовим чинником забезпечення фінансової стійкості підприємства є створення дієвого механізму управління, який передбачає обґрунтування та формування складових, спрямованих на захист економічних інтересів підприємства [1].

Дослідження Монтика Ю. С. [2] доводять, що підвищення стійкості МСП обумовлене низкою викликів, а саме: обмеженим доступом до ресурсів, збоями в грошових потоках, потребою довгострокового планування [2]. Науковці Черничко Т. та Михайляк Г. проаналізували інструменти державної підтримки МСП в умовах війни, зазначивши про необхідність нетрадиційних засобів стимулювання бізнесу [3]. Тульчинська С. та Клименко М. [4] розкрили теоретичні засади формування та розвитку малого й середнього бізнесу в умовах економічної нестабільності та кризових явищ, окреслили ключові бар'єри, що стримують розвиток малого бізнесу в умовах поточної економічної нестабільності. Дослідники також зазначили основні напрями, на яких суб'єкти малого та середнього підприємництва мають зосередити увагу для підвищення власної фінансової стійкості та конкурентоспроможності.

Леонова Б., Островська О. та Круш В. [5] здійснили комплексне дослідження сучасного стану фінансової стійкості та ліквідності суб'єктів малого підприємництва в умовах збройної агресії РФ проти України та викликаних нею масштабних соціально-економічних трансформацій. Авторам вдалось теоретично обґрунтувати та розробити практичні напрями посилення фінансової стійкості та підвищення ліквідності малих підприємств, що продовжують реалізовувати підприємницьку діяльність у середовищі фінансової нестабільності, ресурсних обмежень та високого рівня ризиків. Дослідники визначили тенденції зміни рівня ліквідності та фінансової стійкості МСП, виявили основні проблеми, що стримують їх стабільне функціонування та розвиток. Зокрема, вони встановили, що характерним для більшості підприємств є дефіцит оборотних коштів, зростання боргового навантаження, зниження прибутковості та скорочення інвестиційної активності. Отримані, науковцями, результати стали підґрунтям для формування рекомендацій щодо вдосконалення фінансового менеджменту малих підприємств у кризових умовах, оптимізації структури капіталу, раціоналізації витрат, посилення контролю над грошовими потоками, диверсифікації джерел фінансування та впровадження інструментів антикризового управління [5].

Ільчук М. О. у своїй праці [6] зазначив про суттєві перешкоди для розвитку МСП, а саме: обмежені масштаби фінансової підтримки та ускладнений доступ до приватних інвестиційних ресурсів. Автор зазначив, що висока вартість кредитного капіталу, недостатня інформованість підприємців щодо можливих фінансових інструментів, а також інституційні дисфункції (зокрема корупційні ризики та слабкий механізм захисту прав інвесторів) істотно стримують динаміку розширення МСП. З метою підвищення конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу Ільчук М. О. [6] запропонував розширення інструментів цільової фінансової підтримки (зокрема, розширення доступності програми «5-7-9%» та збільшення грантових ресурсів за рахунок державних і донорських джерел) у поєднанні із системним удосконаленням бізнес-клімату та інституційного середовища.

Отже, пропри наявність значної кількості досліджень, присвячених фінансовій стійкості малих

і середніх підприємств, низка аспектів цієї проблематики залишається недостатньо опрацьованою. Передусім потребує подальшого наукового обґрунтування питання адаптивності фінансових механізмів МСП до різних фаз економічного циклу, оскільки більшість наявних інструментів орієнтовані на короткострокове реагування та не забезпечують можливості довготривалої стабілізації в умовах циклічних коливань. Також недостатньо дослідженими залишаються питання формування оптимальної структури капіталу малих підприємств у фазах спаду та рецесії, зокрема щодо поєднання власних і позикових ресурсів в умовах обмеженого кредитного доступу та високих ризиків. Окремої уваги потребує проблема недостатньої інституційної підтримки та низького рівня фінансової грамотності власників і менеджерів малих підприємств, що ускладнює ефективне використання існуючих фінансових інструментів і гальмує впровадження сучасних моделей фінансового управління. Таким чином, існує об'єктивна потреба у визначенні інструментів підвищення фінансової стійкості підприємств малого та середнього бізнесу, що враховуватиме специфіку фаз економічних циклів, особливості функціонування малих підприємств, рівень ризиків бізнес-середовища та необхідність поєднання державної підтримки з інструментами ринкового саморегулювання.

Мета статті. Метою дослідження є визначення та обґрунтування практичних інструментів підвищення фінансової стійкості підприємств малого та середнього бізнесу в умовах циклічних коливань економіки з метою забезпечення стабільності функціонування, зниження ризиків фінансових втрат та зміцнення потенціалу довгострокового розвитку.

Виклад основного матеріалу. В умовах періодичності економічних коливань, характерних для національної та світової економіки, підприємства МСП стикаються зі зростанням фінансових ризиків, нестабільністю попиту, порушенням ланцюгів поставок та обмеженістю доступу до фінансових ресурсів. Саме тому питання формування та реалізації ефективних інструментів підвищення їх фінансової стійкості набуває особливої актуальності.

Система інструментів підтримки фінансової стійкості МСП має комплексний характер і включає різні за природою механізми впливу. Державні фінансові інструменти спрямовані на формування сприятливих умов для функціонування підприємств через пільгове кредитування, податкові стимули, гарантійні програми, грантове фінансування та компенсаційні механізми, які виконують стабілізаційну та антициклічну функції, зменшуючи негативний вплив кризових явищ та економічної нестабільності. Поряд із цим ринкові фінансові інструменти, такі як банківські кредити, факторинг, лізинг, форфейтинг, корпоративні цінні папери та венчурне фінансування, забезпечують можливість мобілізації капіталу на комерційних умовах, проте їх ефективність значною мірою залежить від стану фінансового сектору та рівня ризиковості економічного середовища.

Важливою складовою стає доступ до міжнародних та донорських фінансових ресурсів, що створюють додаткові можливості для модернізації, інноваційного розвитку та відновлення підприємств, особливо в умовах криз і воєнного стану. Програми ЄС, Світового банку, ЄБРР та інших донорів відіграють роль каталізаторів структурних змін та впровадження передових стандартів управління. Поряд із зовнішніми джерелами фінансової підтримки важливо враховувати корпоративні фінансові стратегії, спрямовані на оптимізацію структури капіталу, управління оборотними активами, диверсифікацію доходів, підвищення ефективності витрат та використання внутрішніх резервів підприємства. Здатність підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища значною мірою визначається рівнем розвитку його внутрішньої системи фінансового менеджменту.

Зміцненню фінансової стійкості також сприяють інструменти управління ризиками, включаючи оцінку та моніторинг ризиків, страхування, хеджування, резервування та розробку сценарних моделей антикризового реагування. В умовах зростаючої невизначеності такі підходи дозволяють мінімізувати фінансові втрати та підтримувати стабільність діяльності.

Окреме значення у сучасних умовах відіграють цифрові та інноваційні фінансові рішення – фінтех-платформи, краудфандинг, краудлендінг, цифрові платіжні сервіси, ERP та системи Big Data для управління фінансами, які підвищують прозорість, швидкість та гнучкість фінансових операцій. Саме тому, забезпечення фінансової стійкості МСП в умовах економічних циклів потребує інтегрованого застосування різних груп інструментів, узгодження державного регулювання із ринковими механізмами, посилення внутрішнього фінансового менеджменту та активного впровадження інноваційно-цифрових технологій.

Розглянемо шість основних груп фінансових інструментів підвищення стійкості МСП в умовах економічних циклів більш детально.

ГРУПА 1. Державні фінансові інструменти підтримки. Державна підтримка фінансової стійкості

малих та середніх підприємств ґрунтується на застосуванні інструментів бюджетного, кредитного та податкового стимулювання, які мають антициклічний характер і спрямовані на зменшення негативного впливу економічних шоків. До таких інструментів належать бюджетні програми, субсидії, пільгові кредити, державні гарантії, податкові пільги та спеціальні фінансові ініціативи розвитку підприємництва.

В Україні упродовж останніх років ключове значення для МСП мали програма пільгового кредитування «Доступні кредити 5-7-9%» та грантова програма «єРобота», спрямовані на забезпечення оборотного капіталу, модернізацію виробничих активів, запуск нових бізнес-проектів і підтримку підприємців-переселенців. Механізм пільгового кредитування сприяє зниженню вартості позикових ресурсів, а грантові програми – забезпеченню безповоротної підтримки для реалізації підприємницьких ініціатив із високим соціально-економічним ефектом. У період економічних криз (COVID-19, воєнний стан) урядом також застосовувалися податкові канікули, відстрочки податкових платежів, спрощені процедури ведення обліку, державні гарантії за кредитами, спрямовані на зменшення кредитних ризиків банків та розширення доступу підприємств до фінансових ресурсів. Таке комплексне поєднання інструментів дає змогу формувати фінансову опору для відновлення та адаптації МСП в умовах високої невизначеності (табл. 1).

Комплексне використання державних фінансових інструментів підтримки дозволяє компенсувати циклічні коливання економіки, зменшити негативний вплив зовнішніх шоків та забезпечити умови для сталого розвитку малого та середнього бізнесу. Поєднання пільгового кредитування, грантової підтримки, податкових стимулів та державних гарантій створює адаптивну фінансову основу для відновлення МСП у післякризових та воєнних умовах.

Таблиця 1

Державні фінансові інструменти підтримки МСП та їх економічний ефект

Інструмент	Зміст механізму	Цільове призначення	Очікуваний економічний ефект
Бюджетні програми та субсидії	Виділення коштів із державного та місцевих бюджетів для компенсації витрат підприємств.	Підтримка виробництва, інвестицій та зайнятості.	Зниження фінансового навантаження, стабілізація оборотного капіталу.
Пільгове кредитування	Надання кредитів за ставками нижчими за ринкові або з державною компенсацією частини ставки.	Забезпечення доступу до фінансового капіталу на вигідних умовах.	Розширення інвестиційних можливостей і відновлення виробництва.
Державні гарантії за кредитами	Держава бере на себе частину кредитних ризиків банку.	Розширення кредитування МСП у період високої невизначеності.	Зменшення ризику банків та розширення кредитних портфелів МСП.
Податкові пільги та канікули	Тимчасове зменшення податкового навантаження або відстрочка платежів.	Збереження ліквідності у період кризи.	Зменшення витратної частини бюджету підприємства.
Грантові програми	Безповоротне фінансування для створення або розвитку бізнесу.	Створення нових робочих місць, модернізація, інновації.	Підвищення продуктивності, зростання підприємницької активності.

Джерело: складено авторами на основі [1-6]

ГРУПА 2. Ринкові фінансові інструменти. Формування та підтримання фінансової стійкості малих і середніх підприємств значною мірою залежить від можливості мобілізувати зовнішні ресурси на ринкових засадах (табл. 2). У цьому контексті ринкові фінансові інструменти відіграють роль ключових механізмів забезпечення оборотного капіталу, інвестиційного розвитку та підвищення платоспроможності підприємств. До основних джерел комерційного фінансування належать банківські та небанківські фінансові установи, що пропонують різні форми залучення капіталу – від класичних кредитних продуктів до інноваційних фінансових контрактів:

- банківське кредитування є найбільш поширеним інструментом фінансового забезпечення діяльності МСП. Водночас, у період економічної нестабільності доступ до кредитів ускладнюється високими процентними ставками та посиленням вимог до застави;

- лізинг виступає альтернативою прямому кредитуванню інвестицій, який дозволяє підприємствам отримувати обладнання або транспортні засоби без необхідності відразу витратити значні кошти, розподіляючи платежі рівномірно в часі, що особливо важливо для підприємств, які здійснюють оновлення основного капіталу в умовах обмеженого доступу до кредитних ресурсів;

- факторинг забезпечує швидке перетворення дебіторської заборгованості в грошові кошти. Для МСП, які працюють із відстрочкою платежу, факторинг знижує ризик неплатоспроможності контрагентів і забезпечує стабільність грошових потоків;
- кредитні спілки та інші небанківські фінансові установи орієнтовані переважно на локальні та соціально відповідальні форми кредитування, які можуть надавати позики під гнучкіші умови, однак їхні фінансові можливості обмежені;
- використання боргових цінних паперів (векселів, корпоративних облігацій) для залучення капіталу також стає поширеним серед підприємств із стабільною діловою репутацією, що сприяє диверсифікації фінансових джерел та зменшенню залежності від банківського сектору.

Таблиця 2

Основні ринкові фінансові інструменти та їх характеристика для МСП

Інструмент	Сутність	Переваги	Недоліки
Банківські кредити	Залучення коштів на визначений строк під процент.	Високі суми фінансування. Можливість довгострокових проєктів	Високі ставки. Вимоги до застави. Складність оцінки кредитоспроможності.
Лізинг	Оренда обладнання з правом викупу.	Не потребує одноразових великих витрат. Податкові переваги.	Залежність від лізингодавця. Додаткові комісії.
Факторинг	Продаж дебіторської заборгованості фактору.	Швидке отримання коштів. Зниження ризику неплатежів.	Вартість факторингового обслуговування є відносно високою.
Кредитні спілки	Позики членам організації за спрощеними процедурами.	Гнучкіші умови. Нижчі вимоги до забезпечення.	Низькі максимальні суми фінансування.
Облігації та векселі	Розміщення боргових цінних паперів.	Диверсифікація джерел фінансування. Підвищення ділової репутації.	Вимагає стабільного фінансового стану та довіри інвесторів.
Страхові та інвестиційні компанії	Використання доходів від інвестиційних портфелів.	Можливість співфінансування великих проєктів.	Ризики ринкових коливань та зниження вартості активів.

Джерело: складено авторами на основі [4-11]

Різноманіття ринкових інструментів дає МСП можливість адаптувати фінансову стратегію під власні потреби, однак їхня ефективність значною мірою залежить від макроекономічної стабільності, рівня відсоткових ставок, доступу до фінансової інфраструктури та якості корпоративного управління.

ГРУПА 3. Міжнародні та донорські фінансові інструменти. Фінансові інструменти спрямовані на компенсацію втрат, відновлення виробничих потужностей, підтримку зайнятості, розширення доступу до ринків і підвищення інноваційного потенціалу підприємств. Основними формами підтримки є грантові програми, пільгові кредити, гарантійні механізми, технічна допомога, консультаційна підтримка, а також участь у міжнародних ланцюгах постачання. Додатково, міжнародні фінансові інституції сприяють підприємствам у впровадженні стандартів корпоративного управління, цифровізації бізнес-процесів, екологічно стійких технологій виробництва та управління ризиками (табл. 3). Залучення такого фінансування дає змогу компенсувати втрату ресурсів, спричинену кризою, прискорити відновлення бізнесу, а також підвищити його довгострокову конкурентоспроможність.

Таблиця 3

Міжнародні та донорські фінансові інструменти підтримки МСП в Україні

Інституція / програма	Тип підтримки	Можливі вигоди для МСП
EU4Business (ЄС)	Гранти, консультації, кредитні лінії.	Фінансування модернізації, розширення виробництва, виходу на ринки ЄС.
USAID (Програма «Конкурентоспроможна економіка України»)	Гранти, бізнес-консалтинг, менторинг	Підвищення ефективності, розробка нових продуктів, вихід на зовнішні ринки.
ЄБРР	Пільгове кредитування, консультаційні ваучери.	Розширення доступу до капіталу та управлінського консалтингу
Світовий банк	Програми відновлення інфраструктури та бізнесу.	Компенсація втрат і забезпечення відновлення виробничих потужностей.

Продовження таблиці 3

ЄІБ (Європейський інвестиційний банк)	Довгострокові кредити через українські банки.	Модернізація та енергоефективність.
Альянс стійкості МСП	Гранти та лендінгові платформи.	Відновлення оборотного капіталу, підтримка робочих місць.
Краудлендінгові платформи (Kiva, Zecredit, Wefunder)	Мікропозики, інвестиції приватних донорів.	Доступ до фінансування без традиційних застав.

Джерело: складено авторами на основі [6-14]

Таким чином, міжнародні фінансові інструменти виступають системною основою економічної адаптації та відновлення МСП, а їхня ефективність посилюється за умов поєднання з внутрішніми фінансовими стратегіями підприємств, розвитком інституційного середовища та застосуванням цифрових технологій у фінансовому управлінні.

ГРУПА 4. Корпоративні фінансові стратегії та внутрішні резерви. Корпоративні фінансові стратегії малого та середнього підприємництва спрямовані на забезпечення збалансованості доходів і витрат, оптимізацію структури капіталу, формування фінансових резервів та ефективне управління грошовими потоками. В умовах нестабільності та економічних спаду підприємства змушені концентруватися на внутрішніх джерелах фінансової стабілізації, оскільки доступ до зовнішнього капіталу може бути обмеженим або надто ризиковим (табл. 4). Одним із ключових напрямів є формування резервного фонду та накопичення власних фінансових ресурсів, що дозволяє компенсувати тимчасові фінансові розриви, підтримувати ліквідність та оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Резервний фонд може формуватися за рахунок частини чистого прибутку, амортизаційних відрахувань, оптимізації витрат і контролю за дебіторською заборгованістю.

Таблиця 4

Корпоративні інструменти та внутрішні резерви підвищення фінансової стійкості МСП

Інструмент	Сутність	Очікуваний ефект
Формування резервного фонду та власних накопичень	Виділення частини чистого прибутку, амортизаційних відрахувань, акумуляція вільних коштів.	Підвищення стійкості до фінансових розривів, зменшення залежності від кредитів.
Диверсифікація доходів	Впровадження нових продуктів і послуг, вихід на нові ринки, розширення каналів збуту.	Зменшення ризику втрати основних клієнтів, стабільність доходів.
Контроль та оптимізація витрат	Аудит витрат, скорочення непродуктивних витрат, енергозбереження, оптимізація запасів.	Підвищення рентабельності та ефективності операцій.
Управління грошовими потоками	Скорочення дебіторської заборгованості, прискорення інкасації платежів, прогнозування cash-flow.	Забезпечення платоспроможності та уникнення касових розривів.
Автоматизація фінансового менеджменту	ERP, CRM, електронний документообіг, бюджетування, фінансові аналітичні системи.	Підвищення точності планування, скорочення ризиків, швидкість прийняття рішень.
Створення запасу ліквідності	Формування портфеля ліквідних активів, короткострокові фінансові інструменти.	Здатність оперативно реагувати на кризові ситуації.

Джерело: складено авторами на основі [5-11]

ГРУПА 5. Інструменти управління ризиками. Фінансова стійкість підприємств малого та середнього бізнесу значною мірою залежить від здатності ефективно ідентифікувати, оцінювати та нейтралізувати ризики, що виникають під впливом економічних циклів, коливань ринкової кон'юнктури, інфляційних процесів, політичної та регуляторної невизначеності. Інструменти управління ризиками покликані не лише зменшити ймовірність настання негативних подій, але й забезпечити підприємствам можливість адаптації та стабільного функціонування в умовах підвищеної турбулентності (табл. 5).

Таблиця 5

Основні інструменти управління ризиками МСП та їх вплив на фінансову стійкість

Інструмент	Зміст та механізм застосування	Вплив на фінансову стійкість
Майнове та виробниче страхування	Захист активів підприємства від пошкодження, аварій, форс-мажорних обставин.	Підвищення надійності функціонування та зменшення ризику перерв у діяльності.
Кредитне страхування	Зниження ризику неплатоспроможності контрагентів у розрахунках.	Посилення ліквідності та запобігання дефіциту оборотних коштів.
Хеджування валютних та цінкових ризиків	Використання форвардів, ф'ючерсів, опціонів для фіксації вартості валют або товарів.	Стабілізація фінансових результатів та прогнозованість витрат.
Накопичення резервних фондів	Формування внутрішніх фінансових запасів для компенсації кризових втрат.	Підтримка платоспроможності та ліквідності.
Диверсифікація клієнтів і продуктів	Розширення ринку збуту, мінімізація залежності від окремих контрагентів.	Підвищення стійкості до зовнішніх коливань.
Використання деривативів	Управління ризиками через фінансові контракти.	Оптимізація структури витрат і доходів.

Джерело: складено авторами на основі [4-10]

ГРУПА 6. Цифрові та інноваційні фінансові рішення. Використання технологічних платформ сприяє оптимізації фінансових процесів, підвищенню прозорості управління та прискоренню ухвалення управлінських рішень. Однією з ключових тенденцій є поширення фінтех-сервісів, які забезпечують спрощене отримання кредитних ресурсів, проведення безготівкових операцій, управління грошовими потоками та аналіз фінансових показників у реальному часі. Такі рішення зменшують транзакційні витрати та дають малим підприємствам доступ до фінансових послуг без необхідності залучення банківських посередників.

Важливим джерелом фінансування інноваційних та стартап-проектів стають краудфандингові та краудлендингові платформи, що дозволяють залучати кошти від широкого кола інвесторів та спільнот. У свою чергу, венчурне фінансування виступає каталізатором для розвитку високотехнологічних підприємств та сприяє комерціалізації інновацій. Також значного поширення набули мобільні платіжні системи, що забезпечують швидкі, безпечні та низьковитратні транзакції, підвищуючи гнучкість операцій і дозволяючи підприємствам ефективно працювати навіть за умов віддаленого чи гібридного режиму діяльності (табл. 6).

Таблиця 6

Цифрові та інноваційні фінансові інструменти для підвищення фінансової стійкості МСП

Інструмент	Сутність	Переваги для МСП	Очікуваний ефект
Фінтех-сервіси кредитування	Онлайн-платформи для швидкого доступу до позикових ресурсів.	Зменшення бюрократії, швидкість прийняття рішень.	Підвищення ліквідності та доступності капіталу.
Краудфандинг та краудлендинг	Залучення коштів від громад або індивідуальних інвесторів.	Альтернативне фінансування без застав і поручительств.	Підтримка інноваційних та соціальних проектів.
Венчурне фінансування	Інвестиції у високоризикові, але перспективні проекти.	Можливість масштабування та розвитку стартапів.	Прискорення інноваційного зростання.
Мобільні платіжні системи	Цифрові платформи для проведення фінансових операцій.	Зручність, низькі комісії, доступність.	Прискорення оборотності коштів.
ERP-системи управління фінансами	Інтегровані інформаційні системи для контролю фінансових процесів.	Прозорість обліку, автоматизація операцій.	Зниження витрат, підвищення точності планування.
Автоматизація та електронний документообіг	Впровадження цифрових систем обліку й обміну даними.	Скорочення часу на адміністрування.	Оптимізація ресурсів та підвищення ефективності управління.

Джерело: складено авторами на основі [9-15]

Комбіноване використання наведених інструментів сприяє зміцненню фінансової стійкості МСП, а саме: підтримка власного капіталу; забезпечення прибутковості та ліквідності; доступ до зовнішніх джерел фінансування і комплексне управління ризиками створюють систему захисту бізнесу від

циклічних потрясінь [2].

Висновки. В результаті було розглянуто проблему підвищення фінансової стійкості МСП в умовах економічних циклів, що має особливу актуальність через зовнішні шоки (кризи, війна). Наголошено, що в умовах високої невизначеності економічного середовища менеджмент МСП повинен особливо враховувати чинники платоспроможності і ліквідності. Запропоновано класифікацію фінансових інструментів, що об'єднує державні програми (гранти, пільгові кредити, гарантії, податкові стимули), ринкові інструменти (кредити, лізинг, факторинг тощо), міжнародні програми фінансування, внутрішні стратегії (резерви, диверсифікація) та ризик-менеджмент (страхування, хеджування, резервування). Імплементация кожної групи інструментів дозволяє посилити окремі складові стійкості – капітал, ліквідність, фінансовий результат – і в сукупності утворює механізм фінансової стійкості МСП. Проведений аналіз доводить, що проактивна комбінація інструментів різних рівнів забезпечує більш високий ефект – використання державних кредитних ініціатив у синергії з внутрішнім формуванням резервів допомагає підприємству зберегти платоспроможність під час спаду.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на кількісну оцінку ефективності окремих інструментів та їх поєднань для різних категорій МСП (за розміром, галуззю, регіоном). Цікавим напрямом є моделювання впливу економічних циклів на ключові показники МСП і розробка адаптивних фінансових стратегій, що передбачатимуть буферні резерви на різні фази циклу.

Література

1. Тітенко, З. М., & Каплія, О. Л. (2024). Теоретичні основи механізму управління фінансовою стійкістю підприємства. *Ефективна економіка*, 2. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.72>.
2. Монтика, Ю. С. (2025). Інноваційні інструменти управління фінансовими потоками малих та середніх підприємств. *Трансформаційна економіка*, 1 (10), 63-68. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-10-10>.
3. Черничко, Т., & Михайляк, Г. (2023). Інструменти підтримки розвитку підприємств малого бізнесу. *Економіка та суспільство*, (49). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-43>.
4. Тульчинська, С., & Клименко, М. (2025). Розвиток малого та середнього підприємництва в умовах економічної нестабільності та кризових явищ. *Економіка та суспільство*, (73). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-5>.
5. Леонова, Б., Островська, О., & Круш, В. (2023). Підвищення стійкості фінансового стану суб'єктів малого бізнесу. *Економіка та суспільство*, (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-65>.
6. Ільчук, М. О. (2025). Фінансово-економічні інструменти оптимізації конкурентного потенціалу МСП Волинської області. *Академічні візії*, 47, 1-8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17148045>.
7. Сичов, О. В. (2025). Роль малого і середнього бізнесу в інноваційному розвитку ЄС: перспективи для України. *Агросвіт*, 6, 149–157. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.6.149>.
8. Дикань, В. Л., Токмакова, І. В., & Чорнобровка, І. В. (2025). Антикризовий інструментарій стратегії державного управління малим і середнім бізнесом. *Вісник економіки транспорту і промисловості*, 89, 9-19. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.89.330568>.
9. Румик, І. І., & Мельніченко, І. В. (2025). Методика наукового дослідження фінансової стійкості в системі економічного механізму малих підприємств: принципи управління та діагностика рівня. *Ефективна економіка*, 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.21>.
10. Мельник, Т. Ю. (2022). Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*, (2(100)), 3–11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11).
11. Рачинський, О. В. (2019). Дефініція наукових поглядів щодо поняття «фінансова стійкість підприємства». *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 2, 226-229. URI: <https://elar.khmnpu.edu.ua/handle/123456789/8020>.
12. Козловський, С. В., Скомаровський, В. В., Солоненко, Ю. В., & Довгалюк, Ю. С. (2025). Оцінка стійкості економічного розвитку України в умовах війни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 9. С. 78–82. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.78>.
13. Борисенко, О. П. (2022). Державні фінансові інструменти підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*, 2, 158-167. DOI: [10.52363/2414-5866-2022-2-19](https://doi.org/10.52363/2414-5866-2022-2-19).
14. Шикун, В., & Курареу, Я. (2025). Фінансові інструменти як детермінанти стійкості інвестиційної

діяльності підприємств малого та середнього бізнесу в контексті макроекономічної волатильності. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 1, 62-70. <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2025-01-62-70>.

15. Антонюк, В., & Марич, М. (2025). Вплив макроекономічної політики на ліквідність та фінансову стійкість малих і середніх підприємств крізь призму банківської діяльності. *Облік і фінанси*, 2, 32-39. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2\(108\)-32-39](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2(108)-32-39).

References

1. Titenko, Z. M., & Kapliia, O. L. (2024). Teoretychni osnovy mekhanizmu upravlinnia finansovoiu stiikistiu pidpriemstva. *Efektivna ekonomika*, 2. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.72>.

2. Montyka, Yu. S. (2025). Innovatsiini instrumenty upravlinnia finansovymy potokamy malykh ta serednikh pidpriemstv. *Transformatsiina ekonomika*, 1 (10), 63-68. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-10-10>.

3. Chernychko, T., & Mykhailiak, H. (2023). Instrumenty pidtrymky rozvytku pidpriemstv maloho biznesu. *Ekonomika ta suspilstvo*, (49). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-43>.

4. Tulchynska, S., & Klymenko, M. (2025). Rozvytok maloho ta serednoho pidpriemnytstva v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti ta kryzovykh yavlyshch. *Ekonomika ta suspilstvo*, (73). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-5>.

5. Leonova, B., Ostrovska, O., & Krush, V. (2023). Pidvyshchennia stiikosti finansovoho stanu subiektiv maloho biznesu. *Ekonomika ta suspilstvo*, (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-65>.

6. Ilchuk, M. O. (2025). Finansovo-ekonomichni instrumenty optymizatsii konkurentnoho potentsialu MSP Volynskoi oblasti. *Akademichni vizii*, 47, 1-8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17148045>.

7. Sychoy, O. V. (2025). Rol maloho i serednoho biznesu v innovatsiinomu rozvytku YeS: perspektyvy dlia ukrainy. *Ahrosvit*, 6, 149–157. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.6.149>.

8. Dykan, V. L., Tokmakova, I. V., & Chornobrovka, I. V. (2025). Antykryzovi instrumentarii stratehii derzhavnogo upravlinnia malym i serednim biznesom. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 89, 9-19. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.89.330568>.

9. Rumyk, I. I., & Melnichenko, I. V. (2025). Metodyka naukovooho doslidzhennia finansovoi stiikosti v systemi ekonomichnoho mekhanizmu malykh pidpriemstv: pryntsyipy upravlinnia ta diahnozyka rivnia. *Efektivna ekonomika*, 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.21>.

10. Melnyk, T. Yu. (2022). Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, (2(100)), 3–11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11).

11. Rachynskiy, O.V. (2019). Definitsiia naukovykh pohliadiv shchodo poniattia «finansova stiikist pidpriemstva». *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 2, 226-229. URI: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/8020>.

12. Kozlovskiy, S. V., Skomarovskyi, V. V., Solonenko, Yu. V., & Dovhaliuk, Yu. S. (2025). Otsinka stiikosti ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh viiny. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2025. № 9. C. 78–82. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.78>.

13. Borysenko, O. P. (2022). Derzhavni finansovi instrumenty pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy*, 2, 158-167. DOI: [10.52363/2414-5866-2022-2-19](https://doi.org/10.52363/2414-5866-2022-2-19).

14. Shykun, V., & Kuraheu, Ya. (2025). Finansovi instrumenty yak determinanty stiikosti investytsiinoi diialnosti pidpriemstv maloho ta serednoho biznesu v konteksti makroekonomichnoi volatylnosti. *Ekonomichniy chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 1, 62-70. <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2025-01-62-70>.

15. Antoniuk, V., & Marych, M. (2025). Vplyv makroekonomichnoi polityky na likvidnist ta finansovu stiikist malykh i serednikh pidpriemstv kriz pryzmu bankivskoi diialnosti. *Oblik i finansy*, 2, 32-39. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2\(108\)-32-39](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2(108)-32-39).